

Kül-Világ

A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK FOLYÓIRATA

I. évfolyam 2004/1.

www.kul-vilag.hu

**Hadjog-sértések az iraki háborúban,
és a felelősségre vonás lehetőségei,
avagy
szilárd lábon áll-e a hadijog, vagy szilárdan hadilábon állunk a joggal?**

dr. Lattmann Tamás

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen egyetemi tanársegédként, az ELTE ÁJK Nemzetközi Jogi Tanszéke mellett működő MTA-ELTE NATO Információs és Kutatóközpontban tudományos munkatársként dolgozik. 2003-ban fejezte be a PhD-képzést az ELTE ÁJK Nemzetközi Jogi Tanszékén.

A jelen szöveg szerzői jogi védelem alatt áll. Kiadja:

<http://alapitvany.kul-vilag.hu>

<http://www.nato-kozpont.hu>

dr. Lattmann Tamás

Hadijog-sértések az iraki háborúban, és a felelősségre vonás lehetőségei

A tanulmány azt vizsgálja, hogy az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei által Irak ellen 2003 tavaszán megindított hadműveletek során milyen esetekben sérült a nemzetközi hadijog, és hogy az ilyen és hasonló cselekményekért milyen fórumok előtt lehetséges a felelősségre vonás.

1. Bevezetés

Jelen tanulmány célja, hogy átfogó jelleggel vizsgálja meg az amerikai-brit erők által Irak ellen indított háború során elkövetett hadijog-sértéseket, illetve az azokért való felelősségre vonás lehetőségeit.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy vizsgálatunkat nem befolyásolja a háború jogosságáról való elmélkedés, mely önmagában nem egy egyszer ű kérdés. A szűken vett értelemben ismert hadijog azonban ezzel a kérdéssel nem foglalkozik, ez az általános nemzetközi jog vizsgálódási körébe tartozik. Ennek jól körvonalazható gyakorlati oka van: egy háború megindítása, vagy egy fegyveres konfliktus kirobbanása tényszer űen nem jogi, hanem sokkal inkább politikai ténykérdés, ahol ráadásul a jogi érvelések gyakran mosódnak össze a politikaiakkal. A hadijog, mint önálló jogterület érvényesülése viszont semmilyen politikai, vagy azzal határos megfontolásnak nem lehet tárgya.

A hadijog, vagy közismert másik elnevezésével élve, a nemzetközi humanitárius jog célja a fegyveres konfliktusok ártó hatásainak csökkentése, ennek körében próbálja védeni mind a konfliktusban közvetlenül részt vevő harcolókat, mind az annak ártatlan áldozataivá váló polgári lakosságot. Ezt a védelmet abszolút jelleg űnek kell tekintenünk, azaz nem válhat annak függvényévé, hogy magának a konfliktusnak milyen a megítélése a jogosság szempontjából. Ezt maguk a vonatkozó egyezmények is egyértelm űen kijelentik, amikor a konfliktus kirobbanását (és így a hadijog alkalmazandóságának megkezd ődését) olyan ténykérdésként kezelik, mely teljesen független az érintett államoknak a konfliktussal kapcsolatos politikai megfontolásától.¹ Ha ez nem így lenne, fennállhatna a veszélye annak, hogy egy állam az őt érő fegyveres támadás jogtalanságára hivatkozva tagadná meg a hadijog

alkalmazását, aminek kiszámíthatatlan következményei lennének. Később látni fogjuk, hogy erre egy államnak még a hadijog megsértésének esetében sincs jogi lehetősége.

Természetesen a vonatkozó humanitárius jogi anyag a konfliktusban részes összes felet kötelezi, ugyanakkor az érintett felek között fennálló kötelező jogi viszonyrendszer nem biztos, hogy kiterjed a hadijog teljes anyagára. Az államokkal szemben érvényesíthető, rajtuk számon kérhető joganyag terjedelme a nemzetközi jog általános szabályai szerint annak függvénye, hogy ők abból a joganyagból mely részeket vállalják fel, azaz mely nemzetközi szerződésekké válnak részesévé. Az ebben a konfliktusban részt vevő államok esetében sem egységes a kép. Irak és az Amerikai Egyesült Államok – szemben az Egyesült Királysággal – nem részese például sem az 1977-es első kiegészítő jegyzőkönyvnek (mely a nemzetközi humanitárius jog egyik, ma már alapvetőnek tekintett forrása), sem pedig a Nemzetközi Büntetőbíróságot létrehozó 1998-as római egyezménynek (amely pedig a jogsértésekért való felelősségre vonást könnyítené meg).² Ugyanakkor ezt mintegy kiegyensúlyozandó, a nemzetközi szokásjog alapján kötelező szabályok érvényesítését (melyek nagy részét éppen olyan szerződésekké találjuk meg, melyeknek ezek az államok formálisan amúgy nem részesei) természetesen egyik állam sem tagadhatja meg. Például bár formálisan egyik fél sem részese az 1977-es kiegészítő jegyzőkönyveknek, azok sok szabálya szokásjogi szabályként kötelező erővel bír, különösen azok, melyek már a korábbi hadijogi forrásokban is ismertek voltak.

2. Az iraki háború során elkövetett, humanitárius jogot sértő cselekmények

A tanulmány első fejezetében azt vizsgáljuk, hogy az Egyesült Államok és szövetségesei által Irak ellen megindított háború során a hadijog mely szabályait sértették meg a harcoló felek. Rámutatunk, hogy az egyes harci cselekmények során, illetve Irak területének megszállása során az iraki, illetve a szövetséges erők a nemzetközi humanitárius jog milyen szabályaival kerültek összeütközésbe, valamint arra, hogy a rendelkezésünkre álló hadijogi szabályok – általában korunk új jelenségei vagy a kultúrák különbözősége miatt – mely esetekben nem nyújtanak kielégítő megoldásokat modern korunkban.

Bár felmerült az igény a Szaddam-rezsim alatti korábbi, saját állampolgárok ellen elkövetett cselekményekért való felelősségre vonásra is, ezekkel a cselekményekkel jelen tanulmány keretében nem foglalkozunk. Ennek ellenére, az ezekért való felelősségre vonás lehetséges fórumait a tanulmány második részében vizsgálni fogjuk.

2.1. Polgári személyek elleni támadás

A modern hadijog annak az alapvető felismerésnek a mentén működik, mely szerint a háború nem az állampolgárok, hanem az államok közötti jogviszonyt jelent, aminek sok más mellett az is következménye, hogy annak során a polgári lakosságot a lehetőségekhez képest meg kell kímélni annak hatásaitól. Természetesen a történelem során ezt a célt soha nem sikerült teljes mértékben elérni, melynek egyik oka az, hogy a háborúk – különösen a modern, hatalmas hadianyag- és energiaigényű összeütközések – jellegüknél fogva igénybe veszik a polgári lakosságot is. Így a hadijog arra kényszerül, hogy a polgári személyek védelmének körében meghatározzon bizonyos minimális szabályokat.

Fő szabály szerint a polgári lakosság egy fegyveres konfliktus esetén a nemzetközi humanitárius jog védelme alatt áll. E jogterület alapvető forrásai jelenleg az 1949. évi negyedik genfi egyezmény³, az 1977. évi első kiegészítő jegyzőkönyv⁴ megfelelő cikkei, illetve a nemzetközi szokásjog. A polgári lakosság a nemzetközi humanitárius jog értelmében védettséget élvez, ám ez a védelem nem abszolút érvényű, hanem alapvetően az általuk tanúsított magatartás függvénye. Ha a civilek ezzel a jogi védelemmel mintegy visszaélve, fegyveresen, közvetlenül avatkoznak be a harcokba, akkor ezt a védettséget elveszítik, és jogszerű célpontokká válnak.⁵

A harcok során sajnos természetesen előfordul, hogy annak polgári áldozatai keletkeznek, erre Irakban is láttunk példát.⁶ Ilyen esetekben a megvizsgálandó kérdés az, hogy vajon ezek a polgári személyek szándékos támadás, vagy egy egyébként jogszerű, katonai célpont elleni támadás áldozatává váltak-e?

Az előbbi esetben ugyanis a nemzetközi humanitárius jog egyik legsúlyosabb megsértéséről, polgári személyek elleni támadásról, végeredményében pedig szándékos emberölésről beszélünk, mely súlyos jogsértésnek, és már a második világháború után alkalmazott nürnbergi nemzetközi törvényszék statútuma szerint is emberiesség elleni bűncselekménynek minősült.⁷

Amennyiben viszont a polgári személyek sérülése vagy halála nem szándékosan ellenük irányuló támadás eredményeképpen következik be, úgy azt nem jogsértésként kell értékelnünk. Ehhez viszont az szükséges, hogy egy katonai létesítmény ellen indított jogszerű támadás megfeleljen annak az arányossági vizsgálatnak, melyet minden egyes támadás előtt el

kell végezni, és amely annak eldöntésére szolgál, hogy az egyébként jogszerűnek minősíthető támadással elérni kívánt katonai előny arányban áll-e az azzal esetlegesen okozott károkkal. Az esetleges károk csökkentése a hadviselő felek közös felelőssége. Az ezekre vonatkozó részletesebb szabályokat és az arányossági vizsgálatot jelen tanulmány keretében bővebben az élő pajzsokról szóló részben fejtjük ki.

A polgári személyekre vonatkozó hadijogi védelemmel való visszaélés egy klasszikusnak tekinthető esete, amikor katonák polgári személynek álcázzák magukat, abban bízva, hogy az ellenséges erők így nem támadnak rájuk. Az iraki háború során a britek szerint az iraki katonák sokszor polgári öltözetben, magukat helyi lakosnak álcázva közelítették meg a szövetséges erőket. Az ilyen fajta hadviselés a hadijog értelmében tilos, a pontos jogi magyarázatot a jelen tanulmánynak a megadás színleléséről szóló részében fejtjük ki.

Komoly problémát okoz a megszállt területeken a rendfenntartás megszervezése, illetve ennek körében a polgári lakosság védelme. Többször is előfordult, hogy az amerikai fegyveres erők által létesített katonai ellenőrző pontokon polgári személyek estek amerikai fegyverek áldozatául, az indokolás pedig mindig az volt, hogy az általuk vezetett járművek felszólításra nem álltak meg.⁸ Faludzsza településen amerikai katonák tiltakozó irakiakra nyitottak tüzet, elmondásuk szerint a tömegből eldördült lövéseket viszonzták. Ugyanakkor a Human Rights Watch nemzetközi emberi jogi szervezet álláspontja szerint ez az állítás nem fedti a valóságot.⁹ Ezekben az esetekben felmerül a jogsértés gyanúja vagy legalábbis lehetősége. Mivel ezek az esetek általában amerikai megszállás alatt álló területeken történtek, ahol átmenetileg a joghatóságot a Biztonsági Tanács vonatkozó határozatai és a negyedik genfi egyezmény alapján az Egyesült Államok, mint megszálló hatalom gyakorolja, illetve az elkövetők az ő katonai személyzetének részei, az ilyen ügyek vizsgálata és az értük való esetleges felelősségre vonás az amerikai igazságszolgáltatás feladata, amerikai eljárási és büntető szabályok alapján. Az egyes rendszabályokat a megszálló hatalom az egyezmény 64. cikke értelmében bocsáthatja ki¹⁰, ám ugyanakkor nem mentesül az alól, hogy a saját személyzete által esetlegesen elkövetett jogsértésekért felelősségre vonja őket.

2.2. Polgári javak elleni támadás, illetve azok katonai célokra való felhasználása

A polgári létesítmények a nemzetközi humanitárius jog értelmében a polgári személyekéhez hasonló védelmet élveznek, azaz nem támadhatók. Ez a hadijogi előírás

egyezményi formában először az 1907. évi negyedik hágai egyezményhez csatolt hadviselési szabályzatban jelent meg, amely egyrészt kijelentette, hogy „a magántulajdont (...) tiszteletben kell tartani”, másrészt tiltotta a nem védelmezett települések vagy épületek támadását. Az ellenséges tulajdontárgyak elpusztítását csak abban az esetben engedélyezte, amennyiben „elpusztításukat vagy elvételüket a háború követelményei okvetlenül kívánják”.¹¹ Az 1949. évi negyedik genfi egyezmény 147. cikke továbbfejlesztette ezt az előírást, mely szerint a „vagyonárgyaknak a katonai szükség által nem indokolt, nagymérvű, jogellenes és önkényes megsemmisítése” súlyos jogsértésnek minősül. Ez az előírás végül az 1977. évi első genfi kiegészítő jegyzőkönyv szokásjoginak tekintett 52. cikkében kerül finomításra, amely lefekteti a polgári javak támadásának tilalmát, és ezzel párhuzamosan körülírja, hogy mi tekinthet ő jogszerűen támadható katonai célpontnak.¹²

Sajnos Irakban is előfordult, hogy polgári objektumot ért támadás, például a Vörös Félhold segélyszervezet egyik szülészeti klinikáját és más polgári létesítményeket is megrongáltak robotrepülőgépek.¹³ Az ilyen esetek jogi megítélése érdekében a polgári áldozatok esetén leírtakat kell megfelelően alkalmazni.

A polgári javakat védő jogi védelem is – hasonlóan a polgári személyek esetéhez – megszűnik a jegyzőkönyv azonos szabálya eredményeképpen, amennyiben azokat a hadviselő felek valamelyike katonai célra használja fel, például ha egy kórház épületét arra vesznek igénybe, hogy ott megerősített álláspontokat alakítsanak ki. A kórházak egyébként az 1949. évi negyedik genfi egyezmény 19. cikke alapján amúgy is kiemelt védelmet élveznek.¹⁴

2.3. Kulturális emlékek védelme a harcok alatt és után

A kulturális értékek, emlékhelyek védelme egyidős a polgári javak védelmének igényével, az első nemzetközi egyezményes megjelenése a hágai hadviselési szabályzat 27. cikkében¹⁵ valósul meg, ám nem előzmény nélkül. Már az amerikai polgárháborúban való alkalmazás céljára az Egyesült Államokban elfogadott Lieber Törvénykönyv is ismerte a könyvtárak, tudományos és művészeti gyűjtemények védelmének kötelezettségét.¹⁶ A jogterület önálló nemzetközi szerződési formát 1954-ben kapott,¹⁷ mely egyezménynek – a változatosság kedvéért – Irak vált korábban részesévé, míg Nagy-Britannia és az Egyesült Államok nem. Ezek a szabályok is végül az 1977. évi genfi első kiegészítő jegyzőkönyv 53. cikkében kerültek kiegészítésre.¹⁸

Az iraki harci cselekmények során előfordultak olyan esetek, hogy iraki fegyveresek kulturális értéknek tekinthető helyeken barikádozták el magukat, és onnan nyitottak tüzet a szövetséges erőkre.¹⁹ Az ilyen cselekmény azért minősíthető jogellenesnek, mert a katonai célú felhasználás ellenkezik a kiegészítő jegyzőkönyv fentebb hivatkozott 53. cikkének b) pontjával, illetve mind a szokásjog, mind pedig az 1954. évi hágai egyezmény, illetve a jegyzőkönyv alapján lényegében megszünteti az ezeket a létesítményeket megillető humanitárius jogi védelmet.

Ugyanakkor, az igazán komoly problémát az jelentette az iraki konfliktussal kapcsolatban, amikor az amerikai csapatok bevonulásával egy időben az iraki hatóságok lényegében összeomlottak, és a zűrzavart kihasználva több múzeum és közgyűjtemény is fosztogatásoknak és rombolásoknak vált áldozatává. Komoly bírálatok érték az Egyesült Államokat, egyes vélemények szerint az ő kötelessége lett volna ennek megakadályozása. Tény, hogy a kulturális javak védelméről szóló egyezmény 5. cikke²⁰ a megszállás esetén kötelezi a megszálló hatalmat arra, hogy lehetőségeihez képest támogassa a megszállt terület hatóságait, ám ez a kötelezettség nem jelenti azt, hogy az eltűnt hatóságok helyét a megszálló államnak egyenesen át kell vennie, különösen nehezen tudjuk ezt a vélt kötelezettséget azzal az Egyesült Államokkal szemben megállapítani, amely nem is részese ennek az egyezménynek. A műemlékekre vonatkozó szokásjoginak tekinthető szabályok között pedig csak a támadás illetve a katonai célra való felhasználás tilalmára irányuló szabályokat találunk, a megszállás esetén a megszállt állam saját polgáraival szemben való megőrzésre irányulókat nem. Így álláspontunk szerint nincs olyan kötelező jogi előírás, melynek megszegését az Egyesült Államok terhére tudnánk róni ebben a kérdésben.

2.4. Hadifoglyokkal való bánásmód

A nemzetközi hadijog egyik legalapvetőbbnek tekinthető szabálya, hogy a fegyveres összeütközések során az egyik fél hatalmába került harcosokat meg kell kímélni, illetve védelemben kell részesíteni. A hadijognak ez a területe mennyiségében és minőségében is talán az egyik legjelentősebb fejlődési útvonalat járta be: az 1907. évi IV. hágai egyezményhez fűzött hadviselési szabályzat egymondatos megoldásától, mely lényegében még csak az ilyen személyek támadását tiltja,²¹ egészen az 1949. évi III. genfi egyezményig, mely önálló, 143 cikkből és számos mellékletből álló részletes, csak a hadifoglyok helyzetével foglalkozó

nemzetközi szerződés.²² Ennek a szerződésnek mára a világ államai közül szinte mindegyik részesévé vált, és a mai uralkodó nemzetközi jogi álláspont szerint a szerződés szabályainak túlnyomó többsége szokásjoginak is tekintendő, azaz formális csatlakozás nélkül is kötelező minden államra nézve.

Ennek ellenére mégis többször tapasztaltuk az iraki háború kapcsán is, hogy ezek a vitathatatlannak, elfogadottnak és egyértelműnek tekintett jogi előírások sérültek. A Pentagon közlése szerint előfordult, hogy magukat megadó amerikai katonákat lőtték le iraki fegyveresek.²³ Hasonló kritikák érték az amerikai felet is. Ebben a konfliktusban is felmerült a hadifoglyok és a média kapcsolata, azaz a fogságba esett személyek televízióban való bemutatásának problémája, mely esetekkel kapcsolatban ismételten mind a két fél jogsértéssel vádolta a másikat.²⁴

A magát megadó harcos támadása nem elsősorban a harmadik genfi egyezmény hadifoglyokat védő szabályainak megszegése miatt tekinthető súlyos jogsértésnek, hanem már a fentebb is idézett, az 1907-es hágai, szokásjoginak is tekintett szabály miatt (melynek modernebb kori megjelenése az 1977. évi első kiegészítő jegyzőkönyv 41. cikkében található, mely a magát megadó katonát „harcképtelen személynek” nyilvánítja, akit tilos támadni²⁵). A harmadik genfi egyezmény értelmében hadifoglyról akkor beszélhetünk, ha a magát megadó személy ténylegesen a másik fél hatalmába kerül,²⁶ ami viszont nem feltétlenül történik meg (a hadviselő fél nem köteles az adott személyt ténylegesen fogságba is ejteni, jogilag lehetséges – még ha a gyakorlatban valószínűtlen is – hogy őket egyszerűen figyelmen kívül hagyja, vagy egyszerűen elengedi). Sőt, maga a hadijog is ismer olyan esetet, amikor a fogságba ejtésnek nem lesz egyenes következménye a hadifogság, ilyen találunk a jegyzőkönyv fent hivatkozott cikkében is.²⁷

Ugyanakkor tisztán kell látnunk, hogy a magát megadó katonák, ha nem is védik a hadifoglyokra vonatkozó szabályok, természetesen nem marad jogi oltalom nélkül. Amíg ténylegesen hadifogollyá nem válik, a magát megadó személyekre vonatkozó szokásjogi, illetve a harcképtelen személyekre vonatkozó jegyzőkönyvi (és egyébként ugyancsak szokásjoginak tekintett) szabályok védik. Ennek megfelelően kimondhatjuk, hogy minden olyan eset, amikor magukat megadó katonákat támadnak, súlyos jogsértésnek minősül.

Ami a hadifoglyok televíziós csatornákon való bemutatását illeti, a két szembenálló fél által elkövetett cselekmények álláspontunk szerint nem tekinthetőek ugyanolyan jellegűnek. A harmadik genfi egyezmény egy általános tilalmi formában ró tevéleges kötelezettséget a katonát fogságban tartó hadviselő felekre. Az egyezmény 13. cikke²⁸ értelmében a hadifoglyot

többek között a „nyilvános kíváncsiszkodástól” kell „védelemben részesíteni”. A „nyilvános kíváncsiszkodás” kifejezést ma már magától értetődően alkalmazzuk a médiára, bár az egyezmény megalkotása időpontjában annak még nem volt akkora hatása, mint ma. A „védelemben részesítés” kötelezettsége pedig azt jelenti, hogy a fél nem elégedhet meg egyfajta passzív magatartással, hanem tevőlegesen köteles megakadályozni az ilyen helyzeteket. Ugyanakkor nem felelhetjük el, hogy a modern média teljes kikapcsolása a hadifoglyokkal kapcsolatban kontraproduktív megoldássá válhat, hiszen így egy fontos ellenőrzési lehetőség veszhetne el, vagy legalábbis az az eszköz, mely jogsértés esetén alkalmas lehet legalább a figyelem felhívására. Így a hadifoglyok egyéni méltóságára tekintettel kell eljárni.

Ami az iraki oldal terhére rótt cselekményt illeti, álláspontunk szerint egyértelmű jogsértésről beszélhetünk. A fenti szabály értelmében a hatóságok feladata, hogy lehetőség szerint megkímélik a hadifoglyokat a média jelenlététől. Amikor az iraki televízió névvel, felismerhető módon mutatta be az elfogott amerikai katonákat, és arra kényszerítette őket, hogy valamit üzenjenek haza, nemhogy nem védte meg őket a kíváncsiszkodástól, hanem egyenesen a saját, politikai céljaira használta fel őket, és így ezzel megsértette méltóságukat. A politikai cél pedig, hogy miközben erősíti a sajátját, szépen lassan kimossa a szövetségesek közvéleményének politikai támogatását a döntéshozók alól, ezzel egy újabb Vietnam-szindróma kialakítása.

Bár egyes arab források ugyanezzel vádolták az amerikai hadsereget, amely szintén bemutatott elfogott iraki katonákat, álláspontunk szerint az amerikai cselekmények megítélése nem ennyire egyértelmű. Ezek a képek ugyanis többnyire azt mutatták, amint iraki katonák megadják magukat. Ez lényegében harctéri eseménynek minősül, és semmilyen jogi forrás nem tiltja, hogy a jelen levő (akár polgári, akár a fegyveres erők kötelékébe tartozó) haditudósítók erről beszámoljanak. A fentebb olvasható érveléssel élve a megadásakor az iraki katonák még nem tartoztak a harmadik genfi egyezmény védelme alá, így annak 13. cikkét nem tudjuk alkalmazni. Más a helyzet abban az esetben, amikor a már fogságba ejtett katonákról készültek felvételek (láthattunk például tarkóra kulcsolt kézzel egy sorban vonuló iraki katonákat). Ezek annyiban álltak összhangban a hadifoglyok védelmére irányadó szabályokkal, hogy az ilyen felvételek nem alkalmasak az egyes katonák egyéni méltóságának megsértésére, azaz a katona, mint egyén személyének felhasználásával politikai célok elérésére. A hadifoglytáborokban, vagy az azokról készített felvételek, melyek a foglyok személyét felismerhetően nem jelenítik meg, ugyanígy nem tekinthetők jogsértőnek. Az egyezmény által előírt tevőleges kötelezettség miatt a foglyok őrzéséért felelős személyzet ugyanakkor köteles megakadályozni, hogy a

tudósítók olyan felvételeket készítsenek, melyek sértik az egyezmény fenti előírását, amelynek elmulasztása álláspontunk szerint egy határesethez vezet, ahol a jogsértést akkor tudjuk megállapítani, ha a mulasztással lehetővé tett felvételek sértik az érintett hadifogoly egyéni méltóságát.

A két fél cselekményei közti különbséget ténylegesen az teszi nyilvánvalóvá, hogy az iraki oldalon az egyéni méltóságot sértő felvételek nem az őrzésért felelős személyek mulasztása, hanem kifejezett szándéka és támogatása mellett készültek, ami egyenes szándékkal valósítja meg az egyezmény idézett szabályának megszegését.

2.5. Megadás színlelése

A harcok megkezdődése után nem sokkal már lehetett olyan híreket hallani, melyek arról szóltak, hogy iraki katonák megadást színleltek, majd az őket megközelítő amerikai katonákra támadtak. A Pentagon éles hangú nyilatkozatokban ítélte el az ilyen akciókat.²⁹ Jogszerű-e ez a magatartás, és ha nem, akkor ez mire ad lehetőséget a másik fél számára?

A harci cselekmények során bevett és elismert eszköz az ellenség megtévesztése, a hadicsel, amikor azzal próbál az egyik fél előnyhöz jutni, hogy a másikat tévedésbe ejti, taktikailag vagy stratégiaileg téves lépésre kényszeríti, vagy vezeti rá, esetleg altatja el a figyelmét. A hadijog szempontjából nem mindegy azonban, hogy ez a tévedés mivel kapcsolatos, a megtévesztésnek vannak ugyanis jogszerű és nem jogszerű formái. E megkülönböztetés nem a modern nemzetközi jogi gondolkodás eredménye, hanem régi szokásjogi előírás. A jogszerűtlen megtévesztés írásos, egyezményi formában először az 1907-es negyedik hágai egyezményhez csatolt szabályzatban jelent meg (melynek tartalma mára vitathatatlanul szokásjoginak, és így kötelezőnek tekinthető). A szabályzat még csupán néhány cselekményt minősített jogsértőnek, ám ezek között megjelent, hogy tilos „az ellenséges (...) hadsereghez tartozó egyéneket orvul megölni vagy megsebesíteni”³⁰. Az orvul kifejezés jelentése egyértelmű. Ezek az alapvető előírások utána továbbfejlődtek, és az 1977-es első kiegészítő jegyzőkönyv, továbbfejlesztve a hágai megoldást immár szerződéses formában is nevesítette a megtévesztés jogellenes eseteit. A „hitszegés” gyűjtőfogalma alá vonta az ilyen eseteket, és azok között szerepel a „megadás színlelése”³¹. Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a jegyzőkönyv e cikke szokásjogi szabályként kötelező erővel bír, annak ellenére, hogy Irak illetve az Egyesült Államok nem részese e jegyzőkönyvnek.

A jogi szabályozás és a különbségtétel indoka, hogy a hadijog érvényesülésének biztosítéka a szabályok betartásába vetett kölcsönös bizalom, ugyanúgy, mint ahogy a mindennapos közlekedési szabályok működőképessége is ennek köszönhető. Amennyiben az egyik fél (pontosabban az ő harcosa) elveszíti ezt a bizalmat, onnantól kezdve eltűnik a rendszert működtető egyik fő elem, a szabályok betartásához fűződő önérték. A fenti, tiltott megfélemlítések abban különböznek az egyébként jogszerű hadicselektől, hogy az ellenség tévedését a jogi védettség tekintetében éri el, azaz olyan hamis meggyőződést kelt benne, hogy nem kell támadásra számítani. Mégpedig azért nem, mert a jól kiképzett katona tudatában a magát megadó ellenséges harcos láttán egyértelművé válik, hogy neki a továbbiakban be kell szüntetnie vele szemben a támadást (hiszen a hadijog szokásjogi³² és egyezményi³³ szabályai is ezt követelik meg tőle), ami ugyanakkor – katonai értelemben – őt is védtelenebbé teszi. Ezt a védtelenséget egy jogi előírásnak engedelmességgel vállalja, amiért cserében jogi védelemben részesül, ezt a védelmet találjuk meg a hitszegés tilalma tárgykörében. Ugyanez vonatkozik az ott felsorolt egyéb magatartásokra is, azaz hasonló indíttatásból tilos álcázásra használni például az ENSZ, a Nemzetközi Vöröskereszt vagy harmadik államok jelzéseit, illetve tilos polgári öltözéket viselni. A hadicsel által okozott tévedés viszont nem jogi-, hanem tényjellegű, és ráadásul általában olyan, ami odafigyeléssel elkerülhető lenne (katonai álcázások, csapdák, félrevezető műveletek és adatok), így annak alkalmazása nem sérti a hadijogot.

Fontos megjegyezni, hogy a megadás színlelése csak akkor minősül jogellenesnek, ha annak eredményeként az ellenséges katonát megölik, megsebesítik vagy fogságba ejtik. Egyéb esetben (azaz ha ez az eredmény például az őrizetbe vételt megkísérlő katona gyors reagálása miatt elmarad) a jogsértés nem állapítható meg.³⁴

Összességében megállapíthatjuk, hogy az iraki katonák ilyen magatartása megsértette a nemzetközi hadijog előírásait.

Milyen magatartásra jogosítja fel a harcokban résztvevő katonákat, ha ilyen jogsértést tapasztalnak? Természetesen a magát álcából megadó személy a támadás megkezdésekor azonnal elveszíti a hadijog által nyújtott védettségét³⁵, és amennyiben a támadása eredményesnek bizonyul, jogi felelőssége keletkezik. A továbbiakban szabadon támadható, és ez egészen addig tart, amíg harcképtelen állapotba nem kerül, vagy amíg az összecsapás véget nem ér. Ugyanakkor egy vagy több ilyen esemény nem jogosítja fel a másikat, hogy erre való hivatkozással más esetekben megtagadja a harcképtelen személyek védelmére vonatkozó szabályok alkalmazását, azaz a magukat megadó katonákkal ne a hadijognak megfelelően bánjon.

2.6. Kazettás bombák

Az úgynevezett kazettás bombák vagy tüzérségi lövedékek a modern hadviselés jelenleg talán legvitatottabb, hagyományosnak tekintett eszközei. Működési elvük abban foglalható össze, hogy a bombatest kioldás után előre meghatározott időpontban szétesik, és az abban elhelyezett robbanófejek egy adott területen szétszóródva rombolnak. Katonai jelentőségből a szempontból kiemelkedő, hogy alkalmazásukkal bizonyos célpontokban sokkal nagyobb kár okozható azonos, vagy kisebb kockázati tényező mellett, mint más fegyverek esetén. Példának okáért egy repülőter kifutópályájának használhatatlanná tétele klasszikus bombavetési módszerrel adott esetben több ráfordulást igényel, valamint több bomba felhasználását is megköveteli, és ez utóbbi mondható el a szőnyegbombázásról is. Csöves rakétavetéssel pedig egyrészt a rombolás határfoka túl alacsony, valamint az ilyen fegyver alkalmazása általában csak olyan magasságból lehet egyáltalán hatékony, ami a támadó légi harceszközt már a légvédelem elhárító tüzeinek tenné ki.

A fenti indokok miatt mind az amerikai, mind a brit fegyveres erők ragaszkodnak a fegyver rendszerben tartásához – és természetesen a többi olyan állam is, amely rendelkezik vele – ám több olyan vélemény is létezik, amely ezeket az eszközöket jogellenesnek tekinti, és az amerikai afganisztáni háborúja után az iraki hadműveletek során való bevetésük³⁶, illetve az annak eredményeképpen keletkezett áldozatok újra felerősítették ezeket a hangokat.

A kifogások általában két irányból érik ezt a fajta fegyvert:

Egyrészt gondot okoz az eszközzel kapcsolatban a kiszóródott, ám fel nem robbant robbanófejek kérdése, melyek szétszóródva a továbbiakban mintegy élesített taposóaknaként működnek.³⁷ Mivel a taposóaknak egyezményi betiltása³⁸ is annak a felismerésnek volt köszönhető, hogy ezek az eszközök megkülönböztetés nélkül hatóak, ezért logikus következtetésnek tűnik, hogy a kazettás bombák robbanófejei ugyanúgy tiltottak legyenek. Különös problémát jelentett például korábban Afganisztánban, majd Irakban is, hogy a robbanófejeket élénk színű festéssel látták el, annak érdekében, hogy távolról is könnyen felismerhetőek legyenek, ám ugyanakkor az amerikai légierő által levegőből szétszórt humanitárius segély- és élelmiszersomagok megközelítőleg azonos festést kaptak.³⁹ Korábban Afganisztánban több halálos áldozat származott abból, hogy polgári személyek egy elszóródott, de valamilyen okból működésbe nem lépett robbanófejet segélycsomagnak hittek.⁴⁰ Erre a

gondra megoldást jelenthet az újabb fajta robbanófejekbe beépített önműködő másodlagos önmegsemmisítő mechanizmus, mely a becsapódáskor fel nem robbant, mintegy ötszázaléknyi robbanófejet pusztítja el.⁴¹

Ugyanakkor a másik probléma a kiszóródott robbanófejek romboló hatása, mely egyes vélemények szerint nem irányítható egy konkrét meghatározott célpontra, így az eszköz megkülönböztetés nélkül hatónak, azaz mivel alkalmazása során nem lehetséges megkülönböztetni egymástól a katonai és a polgári célpontokat, a nemzetközi humanitárius jog értelmében tiltottnak minősíthető.⁴²

Jelenleg a nemzetközi hadijog nem tartalmaz egyértelmű tilalmat a kazettás bombák tekintetében, azaz nincs olyan egyezmény, mely kimondaná ezeknek az eszközöknek a jogellenességét. Ám ahogy a nemzetközi humanitárius jog emberiség alapelve és a Martens-záradék kimondja, a konkrét tilalom hiánya az adott eszközt nem teszi jogszerűvé.⁴³ Ezt az elvet megerősíti az 1977. évi első kiegészítő jegyzőkönyv 36. cikke is.⁴⁴ Bizonyos fegyverekről konkrét egyezményi tilalom híján, szokásjogi alapon is meg lehet állapítani, hogy tiltottak, ilyenek például a vegyifegyverek, melyek az azokat eltiltó egyezmény⁴⁵ létrejötte előtt is tiltott eszköznek számítottak két okból. Egyrészt a hatásuk irányíthatatlansága miatt megkülönböztetés nélkül ható, másrészt természetüknél fogva szükségtelen szenvedést okozó fegyvernek minősíthetőek. Vannak ugyanakkor olyanok, melyek megítélése nem ilyen egyszerű, ezek közé tartoznak a kazettás bombák is. Az ilyen eszközök ugyanis a jelenlegi hadijogi álláspont szerint önmagukban nem jogellenesek, hiszen alkalmazásuk egyértelműen katonai érdekeket szolgál, összhangban a katonai szükségesség elvével. Ugyanakkor természetesen ki kell jelentenünk, hogy az ilyen eszközök felhasználásának módja lehet jogellenes.

Jogellenes felhasználás sokféle lehet. Már a ma szokásjoginak számító 1907. évi IV. hágai egyezményhez csatolt hadviselési szabályzat is ismeri a megkülönböztetés nélküli támadás egyik formáját, nevezetesen ha „szükségtelen bajokat okozó fegyvereket, lövedékeket, vagy anyagokat” használnak a támadáshoz⁴⁶. Végül a megkülönböztetés nélküli támadás kifejezés, illetve amit ez takar, az 1977-es első kiegészítő jegyzőkönyvben került kimerítő szabályozásra.⁴⁷ A jegyzőkönyvről itt is meg kell jegyezni, hogy bár a konfliktusban részes felek közül sem Irak, sem pedig az Egyesült Államok nem ratifikálta, ezek a cikkek szokásjogi jellegük miatt kötelezőnek tekinthetők.⁴⁸

A jegyzőkönyv 51. cikke⁴⁹ alapján vizsgálunk kell, hogy az ott felsorolt feltételek mennyire állnak elő törvényszerűen egy ilyen fegyver alkalmazása esetén. Amennyiben

vizsgálódásunk eredményeképpen arra a következtetésre jutunk, hogy a fegyver alkalmazása elkerülhetetlenül valamelyik megjelölt cselekményt valósítja meg, akkor kimondhatjuk, hogy az megkülönböztetés nélkül hatónak minősül és jogellenes. Ám minden további nélkül fel tudunk vázolni olyan helyzetet, melyben ennek a fegyvernek az alkalmazása az 51. cikkben foglalt egyik esetet sem valósítja meg. Ilyen lehet például egy katonai repülőter vagy egy összefüggő harcokszlop elleni támadás, melyre Irakban is volt példa.⁵⁰ Ezekben az esetekben a katonai szükségesség indokolja e fegyvertípus alkalmazását, a célpontok tisztán katonai jellege miatt az arányosság elve nem okoz problémát.

Összegzésképpen tehát megállapíthatjuk, hogy ezek az eszközök jelenleg nem minősülnek tiltottnak. Nem csak konkrét egyezményes tilalom hiánya miatt, hanem azért, mert sem a szokásjogból, sem pedig az írott jogból nem tudjuk levezetni ezeknek a fegyvereknek a tilalmát. Hasonló problémával szembesült a Nemzetközi Bíróság is, amikor a nukleáris fegyverek jogszerűségével kapcsolatban adott tanácsadó véleményt.⁵¹

Jogellenesség akkor állapítható meg, ha az ilyen fegyverek alkalmazása történik jogsértő módon. Például ha az ezzel való támadást olyan helyen vagy oly módon hajtják végre, hogy annak hatásait valóban nem lehet csak a katonai célpontra korlátozni – egy sűrűn lakott területen egy pontszerű célpont, mondjuk egy légvédelmi tüzérállás ellen ilyen fegyvert bevetni minden valószínűség szerint jogsértőnek bizonyulna.

2.7. Élő pajzsok

Már a harci cselekmények megkezdése előtt élénken foglalkoztatta a laikus és a szakmai közvéleményt, ahogy a katonai műveletek tervezőit és a döntéshozó politikusokat is az a körülmény, hogy várható volt a harcok során egy viszonylag új jelenség, az önkéntes emberi pajzsok kérdése.

A nem önkéntes emberi pajzsok jogi megítélése ugyanis nem jelent különösebb problémát, a hadijog kifejezetten tiltja, hogy kényszerrel vagy erőszakkal civileket vagy hadifoglyokat használjanak arra, hogy katonai célpontokat támadástól kíméljenek meg. A hadifoglyok ilyen célú felhasználását az 1949. évi harmadik genfi egyezmény 23. cikke tiltja⁵², míg a polgári személyek tekintetében a negyedik genfi egyezmény 28. cikke tartalmaz konkrét tilalmat⁵³, ezt megerősítendő, az egyezmény 147. cikke az ilyen cselekményt súlyos jogsértésnek minősíti. Az ilyen cselekmény akár túszedésnek is minősíthető, melyet a negyedik genfi

egyezmény 34. cikke tilt, illetve az egyezmény súlyos jogsértésnek tekint⁵⁴, azaz háborús bűntettnek minősül.

Az önkéntesekre ugyanakkor nem találunk ilyen kifejezett jogi szabályozást, miután ez viszonylag új jelenség. Korábban a világ számos országából jelentkeztek civilek, hogy ha kell, élő pajzsot alkotva védenek meg iraki objektumokat. Konkrét egyezményi szabályozás híján ismét arra kényszerülünk, hogy a már rendelkezésre álló szokásjogi és egyezményes szabályokból az alapelvek alkalmazásával próbáljuk megállapítani, hogy vajon a nemzetközi hadijog milyen állásponton van ezzel kapcsolatban.

Elsőként megállapíthatjuk, hogy a hadijog szabályai, nevezetesen a már említett szokásjogi, és a genfi egyezményekben fellelhető szabályok mellett az 1977. évi első kiegészítő jegyzőkönyv szokásjoginak elismert 51. cikkének 7. bekezdése, 57. cikkének 1. bekezdése és 58. cikke alapján a hadviselő felek kötelessége, hogy a polgári személyeket eltávolítsák a katonai célpontok közeléből, ezért jogsértésnek minősíthetjük, ha egy állam nem hogy nem akadályozza, hanem kifejezetten támogatja az önkéntesek élő pajzsként való alkalmazását⁵⁵, ugyanakkor éppen ezeknél a cikkeknél olyan szabályt is találunk, mely világosan kijelenti, hogy ezeknek előírásoknak az egyik fél által történő megsértése nem teszi jogszerűvé a polgári személyek ellen indított támadásokat.⁵⁶ Így első olvasatra úgy tűnhet, hogy az élő pajzsok alkalmazása eredményes lehet, hiszen a politikai mellett (egy döntéshozó sem vállalná fel szívesen a polgári áldozatokért való felelősséget) jogi akadályt is gördít a támadó fél elé.

A polgári személyek elleni támadás tilalma azonban nem jelenti a katonai célpont elleni támadás tilalmát. A támadó fél hivatkozhat arra, hogy a célpont katonai jellegű, melynek elpusztítása katonai szempontból szükséges.⁵⁷ Ugyanakkor a polgári személyek jelenléte szükségessé teszi a támadással kapcsolatban egy, a jegyzőkönyv 51. cikkének 5. bekezdése b) pontja szerinti arányossági vizsgálat elvégzését, azaz annak megállapítását, hogy a támadás nem követel-e „a polgári lakosság körében feltehetően annyi áldozatot” és nem okoz-e „annyi sebesülést (...), valamint a polgári javakban akkora károkat (...), hogy azok önmagukban, vagy együttesen meghaladnák a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny mértékét”. Amennyiben e vizsgálat eredményeképpen a válasz nemleges, a támadás jogszerűen végrehajtható, függetlenül attól, hogy az ott lévő polgári személyek önkéntes élő pajzsként vannak ott, vagy más okból. Ezt a vizsgálatot ugyanakkor elvileg minden támadás előtt el kell végezni, így láthatjuk, hogy a jogi megítélésben lényegét tekintve nem változtat az élő pajzsok jelenléte, csak az arányossági vizsgálat során fog erősebb súllyal megjelenni a polgári személyek védelmének kötelezettsége (ha például több ilyen személy van jelen egy katonai

célpontként értékelhető létesítménynél, akkor annak elpusztítása – és vele együtt a polgári személyek megölése – csak úgy lesz jogszerű, ha a célpont jelentősége azt indokolja).

Szerencsére végül ez jelentkezett gyakorlati problémaként, a háború alatt nem érkeztek jelentések ilyen esetről. Mindazonáltal, ha fegyvertelen civil önkéntesek saját testükkel védtek volna meg egy katonai objektumot, a szövetséges erők döntésén múlt volna, hogy megkímélik-e azt az adott célpontot. És amennyiben azt a döntést az arányossági vizsgálatnak megfelelően hozzák meg, jogi felelősség nem, legfeljebb politikai felelősség terhelté volna a támadókat – értelemszerűen ezt sem szívesen vállalták volna, hiszen a nemzetközi és a szövetséges államokbeli közvélemény szemében valószínűleg a hadijogi érvelések sokkal kisebb jelentőséggel bírnak ahhoz a tényhez képest, hogy a szövetséges támadók fegyvertelen civileket ölnek meg.

2.8. Az iraki olajkészletek felhasználásának kérdése

Nem kifejezetten a konfliktus során gyakorolt harci cselekményekkel kapcsolatban felmerült kérdés, ám mivel vitathatatlan kapcsolatban áll a háborúval és az utána következő rendezéssel, nem mehetünk el mellette szó nélkül. Az iraki olajkincs felhasználásával kapcsolatban napvilágot láttak olyan vélekedések, melyek szerint a megszálló hatalmak az iraki olajkészleteket a nemzetközi hadijog alapján a megszállás során saját célokra használhatnák.⁵⁸ Ezeket az érveket a hadijognak azokra a szabályaira alapozzák, melyeket már az 1907-ben elfogadott, és szokásjogi erővel bíró negyedik hágai egyezmény tartalmaz. Ezek lényege, hogy a harcok eredményeképpen az eltűnt kormányzat helyére kerülő megszálló hatalom annak szerepét felvállalva köteles a közigazgatási rendszer működtetésére, és ezzel egyidejűleg jogosult az annak fedezetére szolgáló, korábbiaknak megfelelő járulékok, adók stb. beszedésére. Emellett jogosult a helyi lakosságtól bizonyos szolgáltatások követelésére is, ám ezeket magának a lakosságnak az ellátásán kívül csak a megszálló hadi erők ellátására fordíthatja.⁵⁹

Álláspontunk szerint óvatosan kell kezelni a kérdést, hogy az amerikaiak a fent említett cikkek alapján mennyire használhatják saját célra az iraki olajat. Az 1907-es hágai konvenciók fentebb idézett szabályai elég szűk lehetőségeket adnak. Csak a megszálló hadsereg ellátása illetve a közigazgatás működtetése érdekében teszik lehetővé a megszállott terület nyersanyagainak felhasználását, tehát ezt a két esetet (azaz a lehetséges két okot) kell vizsgálni:

A hadsereg ellátása olyan szolgáltatásokat jelent, mint utánpótlás, élelmiszer, üzemanyag. Csakhogy felmerül a kérdés: van-e arra szükség, hogy az amerikai hadsereg ellátása érdekében ehhez az eszközhöz nyúljanak? Nincsen, mert a legmodernebb logisztikai megoldásokkal az utánpótlás általában megoldott. Ha viszont megoldott az utánpótlás, akkor nincs szükség a megszállott terület erőforrásainak igénybe vételére. A hadijog egyik alapelve a szükségesség, melynek véleményünk szerint ilyen vonatkozása is van. Ha viszont nincs szükség azok igénybevételére, akkor fosztogatásról beszélünk, ami tilos.

Az 1907-es hágai egyezmények és a csatolt hadviselési szabályzat nagy értékű és jelentős dokumentumok, ám lassan száz évesek, és amikor megalkották őket, a hadviselés kissé más képet mutatott, aminek később láthatjuk majd jelentőségét. Abban a korban még élő gyakorlat volt a hadseregeknél a kényszerszállásolás, a lovak kötelező zaboltatása, és erre a célra a megszállt területeken a helyi lakosság igénybevétele. Az egyezmény célja épp ennek a tevékenységnek a kordába szorítása volt. Furcsa kiforgatása lenne az egyezménynek, és különösen fájdalmas pofon a szellemének, ha most éppen erre hivatkozva próbálnának a szövetségesek jogot alapítani magunknak.

Ebben a körben így a nemzetközi hadijog alapján annyit tartunk elfogadhatónak, hogy ha a szövetségesek az üzemanyagot nem otthonról vagy a Kuvaitban kialakított utánpótlásbázisokról hozzák, hanem az iraki olajból finomított benzint töltik a járműveikbe. Ez még elfogadható, mint a „megszálló hadsereg szükségleteinek fedezése”, de ez sem jogszerű ellentételezés nélkül. Az iraki olajból való, saját célra történő hasznosítás ugyanakkor mindenképpen jogellenesnek tekinthető.

A közigazgatás működtetése érdekében ugyanakkor úgy használható fel az iraki olaj, ahogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának 1483. számú határozata elírja. Itt viszont nem találunk utalást arra nézve, hogy ennek bevételeiből a szövetségesek közvetlenül részesülhetnének.⁶⁰

Van itt még egy, pikánsnak is minősíthető probléma. Elfogadhatjuk a szövetségeseket, mint az előző iraki kormányzat jogutódját a közigazgatási jogok és kötelezettségek területén (az 1907-es hágai konvenció és 1949-es genfi egyezmények alapján). A jogutódlás a jogok és kötelezettségek átszállását jelent a jogelődről a jogutódra. Csakhogy még az előző kormányzat jogait a Biztonsági Tanács korábban jelentősen szűkítette az „Oil for food” programmal, azaz az olaj értékesítését csak meghatározott célokkal tette lehetővé, melyek között nem szerepel semmilyen hadsereg fenntartása. Márpedig, ha a jogelődnek nincs joga valamire, akkor a *nemo plus iuris* jogi elv alapján a jogutódnak sincsen. Így ha a szövetségesek a humanitárius jogi szabályok alapján tekintik magukat a megdöntött iraki kormányzat jogutódjának, vagy

helyettesének, úgy a Biztonsági Tanács által a megdöntött kormányzattal szemben felállított korlátozások velük szemben is fennállnak, ami kizárja, hogy az iraki olajból bármilyen katonai jellegű tevékenységet támogassanak. Ezek mellett a Biztonsági Tanács hivatkozott 1483. számú határozata a kőolaj, illetve a kőolajtermékek eladásából származó bevételeket kötelez ően az iraki fejlesztési alap számára tartja fenn, semmilyen jogi lehetőséget nem biztosít a megszálló hatalmak számára.

3. A felelősségre vonás lehetőségei, módjai

3.1. Felelősségre vonás lehetséges fórumai a Szaddam-rezsim korábbi bűneiért

A Szaddám-rezsim által a saját lakossága ellen elkövetett bűnökért való felelősségre vonás több módon is történhet. Az első, kézenfekvőnek tűnő lehetőség, hogy az iraki bíróságok járjanak el az ilyen cselekményekkel gyanúsított személyekkel szemben, a második, hogy a nemzetközi közösség állítson fel egy, a jugoszláviaihoz és a ruandaihoz hasonló *ad hoc* nemzetközi törvényszéket, míg a harmadik elképzelésben „vegyes”, iraki -amerikai vagy iraki-nemzetközi törvényszékek szerepeltek. Mind a három megoldásnak megvannak a maga előnyös és hátrányos oldalai.

Iraki bíróságok

Amennyiben a rezsim korábbi kegyetlenségeinek megítélését az iraki bíróságokra bízják, az a megoldás jól szolgálja a szövetségesek érdekeit, mert ekkor sérül látszólag a legkevésbé Irak szuverenitása. Az állami bíróságok ítélkeznenek a saját állampolgáraik felett, vitathatatlan jogi legitimitációval. Az iraki belső jogot, az ott megszokott jogi megoldásokat, szankciókat tudják alkalmazni. Természetesen az intézményrendszer működtetéséhez jelentős szövetséges, elsősorban amerikai támogatásra lenne szükség.

Ugyanakkor több vélemény szerint, melyek közül az egyik a Human Rights Watch nemzetközi szervezete, az amerikaiak támogatásával működő iraki bíróságok több szempontból sem megfelelő fórumai a számonkérésnek. Elsősorban az okozza a gondot, ami első olvasatra előnynek tűnhet: azok változatlan működése. Álláspontja szerint az iraki igazságszolgáltatás szervei, a „forradalmi”, „állambiztonsági”, és egyéb különleges bíróságok nem felelnek meg és soha nem is feleltek meg a független igazságszolgáltatási fórumokkal szemben felállított követelményeknek, azok korábban is inkább az állami elnyomó hatalom, semmint az igazságszolgáltatás eszközei voltak. Ezeket a bíróságokat átalakítani, a személyzetet átképezni, vagy lecserélni pedig túl hosszú időt venne igénybe. Az igazságszolgáltatási folyamatba bevonni kívánt, egyébként száműzetésben élő személyek (jogtudósok, tanárok, gyakorlati szakemberek) szempontjából sem lenne szerencsés, ha rájuk telepítenék a várhatóan nagy felelősséggel és sokszor még nagyobb politikai töltettel bíró

ügyek kezelésének terhét. Komoly problémák lennének a bíróságok elfogulatlanságával is, fél ő, hogy egy olyan igazságszolgáltatási rendszer, melynek gerincét a Baasz párt által elnyomottak adnák (sííták vagy kurdok), közel se járnának el pártatlanul.⁶¹ Ugyanakkor nem mehetünk el szó nélkül amellett sem, hogy a nemzetközi humanitárius jog nem teszi lehetővé a megszálló hatalom számára, hogy a megszállt területen működő igazságszolgáltatási fórumok tevékenységébe, személyi összetételébe önkényesen beleavatkozzon.⁶²

Vegyes iraki-nemzetközi törvényszékek

Egy, a fentihez hasonló megoldás járható útnak tűnik. Létre lehetne hozni olyan vegyes, iraki és nemzetközi összetétellel rendelkező eseti törvényszéket, vagy törvényszékeket, amelyek eljárhatnának a baasz párti rezsim korábbi bűncselekményei ügyében. Ezt, vagy ezeket fel lehetne állítani egy Irak és a szövetségesek közti szerződéssel, egy ENSZ által tető alá hozott nemzetközi szerződéssel, vagy végső soron ennek felállítására egyes vélemények szerint az 1949-es negyedik genfi egyezmény 64. cikke alapján maguk a szövetségesek is jogosultak lennének.⁶³ Egy ilyen törvényszék alkalmazása esetén egyszerre lehet jelen az iraki helyi és a nemzetközi érdek (az amerikai elképzelések szerint ez természetesen az amerikai érdeket jelenti), és az esetleges, a helyi bíróságokkal kapcsolatban problémaként megemlítt elfogultságot ellensúlyozhatja a nemzetközi jelenlét a törvényszéken.

Nemzetközi eseti törvényszékek

Amennyiben az igazságszolgáltatást egy, a jugoszláviai és ruandai jogsértések kivizsgálására létrehozott törvényszékek mintájára létrehozott újabb nemzetközi *ad hoc* törvényszékre bíznák, a szervezet szerint garantált volna az ítékezés elfogulatlansága és pártatlansága, valamint a kellő szakértelemmel bíró szakemberek is könnyebben rendelkezésre állnának. További hasznos eredménye lenne ennek a megoldásnak, hogy a Szaddám-rezsim megítélése így nem a vele szembenálló szövetséges hatalmak (melyek az iraki belső bíróságokra elkerülhetetlenül komoly hatást tudnának gyakorolni), hanem az ENSZ Biztonsági Tanácsán keresztül az összes nagyhatalom (és így áttételesen az egész nemzetközi közösség) ügyévé válhatna. Ez végeredményben az Irak ellen háborút indító szövetséges államok érdeke

is, hiszen így kevésbé lehetnének azzal vádolhatók, hogy a jogellenes módon megkezdett fegyveres hadműveletek eredményes befejezése után a bírósági tárgyalótermekben is folytatják a harcot a megdöntött rendszer képviselőivel szemben, azaz a bírósági eljárásokat a „győztesek igazságának fórumává” alakítják.

A nemzetközi törvényszékek alkalmazása ugyanakkor felvet komoly problémákat is, illetve bizonyos szempontok jelentősen megnehezítenék ezek alkalmazását. Elsőleges gond, hogy egy ilyen ítélkező fórum legitimitása és elfogadottsága Irak esetén nem lenne egyértelmű. Az irakiak úgy éreznék, hogy kiveszik a kezükből a döntést, így csekély lenne a szervezet támogatottsága. Ami a nemzetközi realitásokat illeti, egy ilyen szervezet felállítása a Biztonsági Tanács állandó tagjai közötti konszenzuskényszer miatt nem menne egyik napról a másikra, különösen hogy maga a fegyveres támadás is éles vitákat kavart az eddig általában biztosnak látszó szövetségesek között. Politikai okokból pedig nem valószínű, hogy az Irakban „helyzetben lévő” Egyesült Államok belekezdene valamilyen hosszadalmas politikai egyeztetésbe egy olyan megoldás érdekében, mely végeredményét tekintve éppen hogy gyengítené helyzetét a vele nem éppen rokonszenvező nemzetközi közösség javára.

Amerikai álláspont szerint újabb gondot jelentene, hogy az eddig működő nemzetközi törvényszékek más jogi jelleget tükröznek, mint az Irakban elismert jogi kultúra. Ez a legbiztosabban a halálbüntetés kérdésében érhető tetten, melyet a két nemzetközi törvényszék kategorikusan kizár,⁶⁴ ugyanakkor az iraki jog (és az amerikai is) ismeri, és egyes vélekedések szerint bizonyos vádlottak esetében a közvélemény szívesen is venné alkalmazását. További fogyatékosága ezeknek a törvényszékeknek, hogy több okból, elsőlegesen a széles körű nyilvánosság követelménye miatt nincs előttük lehetőség olyan eljárási vagy nyomozati cselekményekre, mint például vádalku kötése illetve a hírszerzési információk, vagy az elfogott személyek vallomásainak bizalmas kezelése.

A Nemzetközi Büntetőbíróság

A nemzetközi törvényszékek tárgyalása során meg kell említenünk az 1998-ban elfogadott, és 2002. július 1-én hatályba lépett római szerződéssel létrehozott Nemzetközi Büntetőbíróság lehetséges szerepét a Szaddám-rezsim által a háború előtti időszak alatt elkövetett cselekmények elbírálásában, ám csupán azért, hogy azt gyorsan el is vessük (előrebocsátva, hogy más lesz a helyzet a háború alatti cselekmények vizsgálata esetében).

Elhangzottak ugyan vélemények arról, hogy a szervezet működésének első – és igen jelentős – feladata lehetne az ilyen cselekmények tárgyalása, ám arra nincsen jogi lehetőség. A Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága ugyanis csak a statútum hatályba lépése után elkövetett cselekményekre terjed ki, és csak olyan államok területére, akik részesei ennek az egyezménynek.⁶⁵ E feltételek egyike sem teljesül, és elsősorban az időbeli hatály szigorú voltánál problémája miatt nincs is lehetőség ennek kivédésére.

3.2. A koalíció által indított háború alatt elkövetett jogsértésekért való felelősségre vonás lehetőségei

A jelen tanulmány által felvetett következő kérdés, hogy az amerikaiak által vezetett háborúban elkövetett jogsértésekért milyen fórumok előtt lehet szó felelősségre vonásról. Az előbbiekben taglalt lehetőségek itt is elemezhetőek, ebben a kérdésben is mindegyik említett fórum szóba jöhet lehetőségként. Az ott felsorolt, alkalmazásuk mellett vagy ellen szóló érveket itt nem ismételnék meg, legfeljebb utalunk majd az esetleges különbségekre.

Külön vizsgáljuk ebben a részben a szóba jöhető nemzetközi, illetve a lehetséges belső jogi fórumokat.

3.2.1. Nemzetközi ítélkező fórumok

Nemzetközi eseti törvényszékek

Ebben a cselekményi körben álláspontunk szerint kategorikusan kizárhatjuk a Biztonsági Tanács által (vagy a Sierra Leone-i különleges bíróság mintájára az ENSZ és Irak közös szerveként⁶⁶) felállított nemzetközi eseti törvényszékek alkalmazásának lehetőségét. Az előbbi részben már említést tettünk az e fórummal kapcsolatos amerikai ellenérzésekről, amelyek még hangsúlyosabban jelentkeznének egy olyan konfliktus cselekményeinek megítélésénél, melyben az egyik részes fél maga az Egyesült Államok. Elméletileg természetesen elképzelhető lenne, hogy egy ilyen törvényszék csak az iraki fegyveres erőket által elkövetett jogsértésekkel foglalkozna, ám ennek gyakorlati megvalósítását kizártnak tartjuk. Elsődlegesen amiatt, mert a jelek szerint az amerikaiak semmilyen szempontból nem kívánják „nemzetköziesíteni” a háború cselekményeinek megítélését, és igen valószínű, hogy a

Biztonsági Tanács más tagállamai sem szívesen asszisztálnának ahhoz, hogy e téren az Egyesült Államok bármilyen módon rájuk is felelősséget hárítson.

A Nemzetközi Büntetőbíróság

A Nemzetközi Büntetőbíróság esetleges eljárásának több akadályja is van. A könnyebben áthidalhatók közé tartozik, hogy a konfliktus kezdetekor a bíróság még nem volt teljesen működőképes állapotban, a komolyabb gondok ugyanakkor – ismét – az egyes, a konfliktusban részes államok jogi helyzetében keresendők.

Mint említettem, sem Irak, sem az Egyesült Államok nem részese a bíróságot létrehozó 1998-as római egyezménynek, utóbbi ráadásul deklarálta, hogy távol tartani a saját katonái cselekményeinek megítélésétől. Ennek érdekében 2002 nyarán még törvényt is elfogadott a kongresszus, mely a hangzatos „*Törvény az amerikai szolgálati személyzet védelméről*” elnevezést kapta,⁶⁷ illetve az elmúlt években egy sor kétoldalú egyezményt hozott tető alá a római egyezményben egyébként részes államokkal, melyekben utóbbiak vállalják, hogy nem szolgáltatnak ki a bíróság részére amerikai katonákat.⁶⁸ Nagy-Britannia ugyanakkor részese a római egyezménynek, azaz elvileg az ő katonái által elkövetett cselekményeket vizsgálhatná a bíróság. Ennek az lenne a feltétele, hogy a brit hatóságok ezt ne tegyék meg, hiszen a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága másodlagos, azaz csak akkor járhat el, ha a gyanúsítottak honos bíróságai ezt valamilyen okból nem akarják vagy nem képesek megtenni.⁶⁹ Valószínűtlennek látszik, hogy ilyenre sor kerülne. Így láthatjuk, hogy kötelező jelleggel a Nemzetközi Büntetőbíróság még annak az államnak a katonái által elkövetett esetleges humanitárius jogi jogsértéseket sem tudja vizsgálni, amely egyébként részese az alapító egyezménynek.

Szövetséges katonai törvényszékek

Elméleti lehetőségként felmerül szövetséges katonai törvényszékek alkalmazása is, azaz olyan megoldás, melynek során a szövetségesek által külön célra kinevezett katonai jogi szakértők bíraskodnának a háborús bűncselekményekkel megvádolt személyek felett. Amerikai álláspont szerint ez összhangban áll a harmadik genfi egyezmény 84. cikkével, mely

szerint a hadifoglyok felett katonai bíróságnak ítélezhet.⁷⁰ Jellegénél fogva ez a módszer a nürnbergi és a tokiói nemzetközi katonai törvényszékekre emlékeztet, amelyek hatékonyak bizonyultak. Ilyen törvényszékek alkalmazása garantálhatja a megfelelő jogi szakértelmet, lehetővé teszi akár civil szakértők bevonását, vagy az emberi jogvédő szervezetek megfigyelőként való, vagy akár tevőleges részvételét is – míg a szövetségesek folyamatosan rajta tarthatják az ujjukat az eljárások ütőerén, így tudják vállalni értük a jogi és politikai felelősséget is. Ugyanakkor ezzel a módszerrel éppen az a legkomolyabb gond, hogy nem fogja a pártatlanság és elfogulatlanság látszatát sem kelteni, azaz a megszülető döntések elfogadottsága előre láthatóan nem lesz túl széles körű.

3.2.2. Belső jogi fórumok

Maradnak végül a klasszikus, a nemzetközi humanitárius jog vagy nemzetközi hadijog által ismert igazságszolgáltatási fórumok.

Egyértelműnek tűnik, hogy az amerikaiak ezeket az igazságszolgáltatási lehetőségeket szeretnék saját hatáskörükben tartani. Bár az elméleti szabály értelmében minden hadviselő fél köteles a saját joghatóságán belül üldözni a hadijog megsértésének eseteit és elkövetőit, a mostani iraki helyzetben ennek nincs realitása. A működő iraki hatóságok valószínűleg csak arra lennének képesek ebben a kérdésben, hogy ha sikerül is elfogniuk az ilyen cselekményekkel gyanúsított személyeket, őket átadják az amerikai hatóságoknak. A hadijog pedig bizonyos feltételekkel lehetővé teszi, hogy a jogsértésekért való felelősségre vonás feladatát a másik érintett hadviselő fél vállalja fel.⁷¹ Ez természetesen jelen helyzetben egybeesik az amerikaiak politikai szándékaival is, így kétség nem fér hozzá, hogy a lenti megoldások működőképesnek bizonyulhatnak.

Ennek megfelelően háromféle amerikai ítélező fórum lehetőségét tudjuk felvázolni. Elsőként a szabályszerű katonai bíróságok, másodsorban a katonai különleges bizottságok, harmadsorban pedig a polgári bíróságok szerepelnek ebben a felsorolásban.

Katonai bíróságok

Az államok által kiépített és fenntartott katonai bírósági rendszerek első sorban arra szolgálnak, hogy az adott állam szolgálatában álló katonai erők tagjai felett rendelkezzenek ítélezési joggal. A polgári bíróságoktól való elválasztásukat sok tényező indokolja, többek

között a katonai szolgálati jogviszony eltérő jellege, az egyes elbíráható cselekmények különleges vagy a katonai környezetből, feladatokból fakadó jellege. Az amerikai katonai bíróságoknak vitathatatlan joguk van – és ugyanakkor kötelességük is – eljárni minden olyan esetben, amikor egy amerikai katonai személlyel vagy személyekkel szemben hadijogsértés gyanúja merül fel. Ugyanakkor a nemzetközi hadijog nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a humanitárius jog megsértése esetén ezek a bíróságok akár az elfogott iraki hadifoglyok felett is ítéلkezzenek (ld. a harmadik genfi egyezmény korábban hivatkozott 84., illetve a 102. cikkét), azzal a feltétellel, hogy az eljárásuk során ugyanazokat a szabályokat alkalmazzák, mint ha a vádlott amerikai katona lenne.⁷² Ennek az a következménye, hogy a hadifoglyok mindazokkal az eljárási és garanciális jogokkal kell, hogy rendelkezzenek, mint egy ilyen bíróság elé állított amerikai katona, azaz joguk van az ügyvédi képviselőhöz, igénybe vehetnek tolmácsot, joguk van ahhoz, hogy felvilágosítást kapjanak a vádról, jogot kell számukra biztosítani a fellebbezéshez, illetve számtalan egyéb, a harmadik genfi egyezmény által felállított szabálynak kell, hogy eleget tegyen az eljárás.

Különleges katonai bizottságok

Ugyanakkor vannak olyan fogságba ejtett irakiak, akikkel szemben az Egyesült Államok megtagadta a hadifogoly státuszt, jogellenes harcosoknak tekintve őket. Ilyenek azoknak a félkatonai szervezeteknek a tagjai, mint például a Fedajin Szaddám, vagy a Baasz párt milíciái. Az ő esetükben – mivel nem minősülnek hadifogolynak, és így nem állnak a harmadik genfi egyezmény védelme alatt – nem érvényesülnek azok a garanciális eljárási szabályok, amik egyébként a saját katonák, illetve a hadifoglyok esetében. Ők felelősségre vonhatók a katonai bíróságok helyett különleges katonai ítéلkező bizottságok előtt is, és ezekre az eljárásokra csak az 1977-es első kiegészítő jegyzőkönyv tartalmaz minimumgaranciákat jelentő előírásokat.⁷³ Bár – mint említettük korábban – ezt a jegyzőkönyvet sem Irak, sem az Egyesült Államok nem ratifikálta, annak ezek az előírásai szokásjoginak minősülnek, így kötelező erővel bírnak.

Ezt a megoldást választotta az Egyesült Államok a kubai Guantánamo támaszpontján őrzött, Afganisztánban fogságba ejtett feltételezett al-Kaida tagok esetében is, mely megoldás, illetve a hírek szerint ott alkalmazott bánásmód egyébként azóta is a humanitárius joggal foglalkozó szakemberek támadásainak ösztüzében áll.⁷⁴ Helyszűke miatt nem bocsátkoznánk

e módszer jogszerűségének részletes taglalásába, csak annyit jegyzünk meg, hogy kétségek merülhetnek fel ilyen esetben azzal kapcsolatban, hogy vajon mennyire biztosított ilyen esetekben akár a kiegészítő jegyzőkönyvben biztosított minimumszabályok alkalmazása is. Az itt fogva tartott személyek nem találkozhatnak négy szemközt a védőjükkel, személyazonosságuk nem nyilvános és nem ismert, őrizetben tartásuk időtartamát semmi nem korlátozza, és az amerikaiak nem teszik lehetővé az emberi jogok betartását ellenőrizni kívánó szervezetek bejutását. Nyilván biztonsági és hatékonysági okokból az amerikai vezetés számára megfelelőnek tűnik ez a megoldás, de ezek politikai hozadéka (tiltakozások, bizalomvesztés) épp az ellenkező hatást válthatja majd ki.

Polgári bíróságok

Mindemellett a katonai bíróságoknál hivatkozott szabály lehetővé teszi nem csak a katonai, hanem – amennyiben a fogva tartó hatalom joga kifejezetten felhatalmazást ad rá – akár polgári bíróságok eljárását is. Az Egyesült Államok esetében ez elméletileg egyes vélemények szerint lehetséges lenne, hiszen az 1996-ban elfogadott „*Törvény a háborús bűnökről*”⁷⁵ a szövetségi büntető jogszabályok között megadta a jogot a szövetségi kerületi bíróságok esküdtszéki eljárásához minden olyan esetben, amelyben az Egyesült Államok valamely polgára vagy letelepedett lakosa háborús bűncselekmény elkövetésének gyanúsítottjaként vagy áldozataként jelenik meg. Ugyanakkor rontja ennek az érvelésnek az erejét, hogy az amerikai igazságügyi minisztérium és védelmi minisztérium egy korábbi megállapodásban arra az egyező álláspontra jutott, hogy az amerikai katonák által elkövetett jogsértéseket a katonai ítélkezésre, azaz a polgári bíróságok helyett a katonaiakra bízzák.⁷⁶ Ezzel a belső jogi aktussal a katonákat tehát lényegében kivonták a polgári bíróságok joghatósága alól, így viszont a harmadik genfi egyezmény korábban hivatkozott 84. és 102. cikke sem adhat lehetőséget az iraki hadifoglyok polgári bíróságok elé való citálására, hiszen ha az amerikai katonák esetében a szövetségi kerületi bíróságok nem illetékesek, úgy rájuk nézve sem lesznek azok.

Még ha ezen a problémán túllépve a joghatóságot adottnak is tekintenénk, ennek a bírósági fórumnak az alkalmazása felvet az alkalmazandó joggal kapcsolatos olyan, nem elhanyagolható problémákat, melyek komoly akadályt jelenthetik az eredményes eljárásnak. A polgári bíróságok által alkalmazható joganyag ugyanis az egyezményes, vagyis írott és a

belső jogba transzformált joganyagra szűkül (értelemszerűen, hiszen mégis egy belső, állami bírói szervezetről van szó, amely ritkán találkozik a nemzetközi joggal), ami azt jelenti, hogy az ilyen bíróság nem veheti figyelembe például a humanitárius jog alkalmazása szempontjából oly fontos nemzetközi szokásjogot, és jogsértést is csak az egyezmények által megengedett keretek között állapíthat meg. Főleg e fogyatékoságok miatt nem tartjuk valószínűnek, hogy ezek a fórumok különösebb szerepet kapnának.

4. Összefoglalás

Összefoglalva, meg kell állapítanunk, hogy sajnós a rendelkezésünkre álló nemzetközi hadijogi szabályanyag bizonyos, a modern korunkban felmerül ő kérdésekre még mindig nem ad kielégítő és kimerítő iránymutatást. A jelen tanulmányban megpróbáltunk különös hangsúlyt fektetni az ilyen, eddig jellemzően nem előforduló, vagy jogi szempontból nem könnyen megítélhető esetekre, a teljesség igénye nélkül.

Ugyanakkor, még ha bizonyos esetek megítélése anyagi jogi szempontból nem is okoz gondot, szembesülünk azzal a problémával, hogy a felelősségre vonás lehetőségei erősen korlátozottak. Pontosabban szólva, nem is korlátozottak, hiszen mint látjuk, számtalan lehetőség közül lehet választani. Ám talán pont az jelenti a gondot, hogy azok között választani lehet, így az erre irányuló döntés nem elsősorban objektív jogi, hanem szubjektív politikai megfontolások tárgyává válik. Ez pedig azt eredményezi, hogy még ha történetesen egyet is tudunk érteni a politikai szándékokkal, vagy azokkal a morális indokokkal, melyekkel ezeket a szándékokat megkísérlik elfogadhatóvá tenni, nem mehetünk el szó nélkül amellet a ténnyel, hogy a nemzetközi humanitárius jog, a nemzetközi hadijog területén még nagyon sok a tennivaló.

Jegyzetek

¹ Ld. az 1949-es genfi egyezmények közös 2. cikkének első mondatát: „Azokon a rendelkezéseken kívül, amelyek béke idején is alkalmazandóak, a jelen Egyezmény alkalmazást nyer a két vagy több Magas Szerződő Fél között bekövetkező megüzent háború vagy minden más fegyveres összeütközés esetén, még ha a hadiállapot fennforgását közülük valamelyik nem is ismeri el.”

² A felek által ratifikált nemzetközi egyezményekről ld. bővebben: <http://irak.nemzetkozijog.hu/alkjog.html>

³ Kihirdette: 1954. évi 32. tv r., közzétette: 2000/16. Nemzetközi Szerződés a külügyminiszterrel

⁴ Kihirdette: 1989. évi 20. törvényerejű rendelet

⁵ 5. cikk: „Ha valamely összeütköző Fél területén ez a Fél a jelen Egyezmény által védett valamely személyt alapos okból úgy tekint, mint akit egyénileg oly indokolt gyanú terhel, hogy az állam biztonságára káros tevékenységet folytat, az ilyen személy nem hivatkozhat a jelen Egyezmény által biztosított azokra a jogokra és kiváltságokra, amelyek, ha azokat az ő érdekében gyakorolnák, az állam biztonságára hátrányt jelenthetnének.”

⁶ <http://www.cnn.com/2003/US/03/24/sprj.irq.pentagon/index.html>

⁷ 147. cikk: „(...) súlyos jogsértésnek az alábbi tényállások bármelyikét kimerítő cselekmények tekintendők, ha azokat a jelen Egyezmény által védett személyek vagy dolgok ellen követik el: a szándékos emberölés, (...)”

⁸ <http://index.hu/politika/kulfold/baleset0401> vagy <http://index.hu/politika/kulfold/chpoint0404/>

⁹ A szervezet álláspontja: <http://www.hrw.org/reports/2003/iraqfalluja/iraqfalluja.pdf>

¹⁰ „A megszálló Hatalom (...) a megszállott terület lakossága részére oly rendelkezéseket bocsáthat ki, amelyek a jelen Egyezményből folyó kötelezettségek teljesítése, a terület rendes igazgatásának biztosítása, valamint akár a megszálló Hatalom, akár a megszállók és a megszálló igazgatás tagjainak és javainak, akár az általa használt kommunikációs intézményeknek és vonalaknak biztonsága érdekében elengedhetetlenek.”

¹¹ Ld. a Szabályzat 23. cikkének g) pontját, illetve 25. és 46. cikkét.

¹² „1. A polgári javak nem szolgálhatnak támadás, vagy megtorlás célpontjává. Polgári javaknak tekintendők mindazok a tárgyak, amelyek a 2. bekezdés meghatározása szerint nem katonai célpontok.

2. Támadást szigorúan csak katonai célpontok ellen lehet indítani. Csak azok a tárgyak minősülnek katonai célpontoknak, amelyek jellegüknél, elhelyezkedésüknél, céljuknál, vagy rendeltetésüknél fogva hatékonyan elősegítik a katonai műveletet és amelyek teljes, vagy részleges megsemmisítése, elfoglalása, vagy semlegesítése az akkori körülmények között meghatározott katonai előnyt jelent.”

¹³ <http://index.hu/politika/kulhitek/?main:2003.04.02.&12607>

¹⁴ „A polgári kórházakat megillető védelem csak akkor szűnik meg, ha azokat emberbaráti feladataikon kívül, az ellenségnek ártalmas műveletekre használják fel. Mindamellet a védelem ilyen esetben is csak a minden egyes esetben megfelelő ésszerű határidő kitűzését tartalmazó felszólítás után, a határidő eredménytelen elteltével szűnik meg.”

¹⁵ „Ostromzár és bombázás esetében minden szükséges intézkedést meg kell tenni a végéig, hogy amennyire lehetséges, az istentisztelekre szánt, valamint a művészeti, tudományos és jótékony célokra rendelt épületek, a történelmi műemlékek, a kórházak, valamint a betegeknek és a sebesülteknek összegyűjtésére szolgáló helyek megkíméltesenek, feltéve, hogy azokat akkor nem használják katonai célokra.

Az ostromlottaknak kötelessége ezeket az épületeket vagy gyűlékező helyeket látható különös jelekkel megjelölni és ezeket a jeleket az ostromlóval előre közölni.”

¹⁶ A Lieber Törvénykönyv szövegét ld.: <http://www.civilwarhome.com/liebercode.htm>

¹⁷ A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi hágai egyezmény – kihirdette: 1957. évi 14. törvényerejű rendelet

¹⁸ „A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelmére Hágában 1954. május 14 -én kötött Egyezmény és más vonatkozó nemzetközi okmányok rendelkezéseinek érintetlenül hagyásával tilos:

a) a népek kulturális, vagy szellemi örökségét képező műemlékek, művészeti alkotások, vagy kegyhelyek ellen ellenséges cselekményeket folytatni;

b) az ilyen javakat katonai erőfeszítések támogatására felhasználni;

c) az ilyen javak ellen megtorló intézkedéseket foganatosítani.”

¹⁹ Ilyen esetek: <http://hirek.mti.hu/news.asp?pub=153> vagy <http://index.hu/politika/kulfold/aliabu0404/>

²⁰ „1. A más Magas Szerződő Fél területét egészben vagy részben megszálló Magas Szerződő Felek kötelesek, amilyen mértékben az lehetséges támogatni a megszállott terület illetékes belföldi hatóságának a kulturális javak oltalmazására és fenntartására irányuló erőfeszítéseit.

2. Ha a megszállott területen levő és a hadműveletek által megrongált kulturális javak fenntartása céljából sürgős intézkedésre van szükség és az illetékes belföldi hatóságoknak nincs módjában azt megtenni, úgy a fenntartáshoz legszükségesebb intézkedéseket, amennyire lehetséges, a belföldi hatóságokkal való szoros együttműködésben a megszálló Hatalom foganatosítja.”

²¹ „23. Cikk. A külön egyezményekkel megállapított tilalmakon felül tilos nevezetesen:

(...)

c) a fegyverét letevő vagy védtelen és magát kegyelemre megadó ellenfelet megölni vagy megsebesíteni”

²² A hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12 -én kelt egyezmény – kihirdette: 1954. évi 32. tvr., közzétette: 2000/19. Nemzetközi Szerződés a külügyminisztertől

²³ <http://index.hu/politika/kulfold/kivegz0326/>

²⁴ <http://www.cnn.com/2003/ALLPOLITICS/03/31/timep.rules.tm/index.html>

²⁵ „2. Harcképtelen az a személy, aki:

a) a szembenálló Fél hatalmában van,

b) egyértelműen kifejezésre juttatja azt a szándékát, hogy megadja magát”

²⁶ „5. cikk: A jelen Egyezmény alkalmazást nyer a 4. Cikkben említett személyekre az ellenség hatalmába jutásuk időpontjától kezdve egészen végleges szabadon bocsátásukig és hazaszállításukig.”

²⁷ „Ha hadifogoly minőségben védelemre jogosult személyek kerülnek olyan rendkívüli harci körülmények között a szembenálló Fél hatalmába, amelyek nem teszik lehetővé a Harmadik Egyezmény III. részének I. címében szabályozott elszállításukat, szabadon kell őket engedni és minden ésszerű óvatossággal gondoskodni kell biztonságukról.”

²⁸ „A hadifoglyokat ugyancsak mindenkor védelemben kell részesíteni, különösen minden erőszakos cselekményekkel vagy megfélemlítéssel, sértetéssel és a nyilvános kíváncsisággal szemben.”

²⁹ ld. <http://www.cnn.com/2003/US/03/24/sprj.irq.pentagon/index.html>

³⁰ ld. Az 1907. évi IV. egyezményhez (a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól) csatolt "Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól", 23. cikk b) pont

³¹ ld. Az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló jegyzőkönyv, 37. cikk 1. bek. c) pont

³² ld. Az 1907. évi IV. egyezményhez (a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól) csatolt "Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól", 23. cikk c) pont

³³ ld. Az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló jegyzőkönyv, 41. cikk 2. bek. c) pont

³⁴ ld. ICRC Commentary to the Additional Protocol I. of 1977, 1491.

³⁵ ld. Az 1949. augusztus 12-én kötött genfi egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló jegyzőkönyv, 41. cikk 2. bekezdésébe foglalt feltételt

³⁶ Válogatott esetek a hírekből:

<http://index.hu/politika/kulfold/furtos0403/>,

<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/2911327.stm>,

<http://www.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/27/sprj.irq.health.minister/index.html>

³⁷ A Human Rights Watch nemzetközi emberi jogi szervezet ezzel kapcsolatos véleménye: http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/2907375.stm

³⁸ „Egyezmény a gyalogsági aknáknak alkalmazásának, felhalmozásának, gyártásának és átadásának betiltásáról, valamint megsemmisítéséről” – kihirdette: 1998. évi X. tv.

³⁹ <http://www.cnn.com/2003/WORLD/meast/04/02/sprj.irq.aid.bomblets/index.html>

⁴⁰ <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/2912617.stm>

⁴¹ <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/2912105.stm>

⁴² A „British charity Landmine Action” álláspontját ld: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/2912105.stm>

⁴³ „Addig is tehát, míg a háború törvényeiről kimerítőbb törvénykönyv lesz alkotható, a magas szerződő Felek helyénvalónak tartják megállapítani, hogy azokban az esetekben, amelyekről az általuk elfogadott szabályzat nem rendelkezik, a lakosság és a hadviselők azoknak a nemzetközi elveknek az oltalma és uralma alatt maradnak, amelyek a civilizált nemzetek között megállapított szokásokból, a humanitás törvényeiből és a közlekedési követelményeiből folynak.” – az 1899. évi II. hágai egyezmény és az 1907. évi IV. hágai egyezmény preambulumból

⁴⁴ „Valamely új fegyver, hadtechnikai eszköz, vagy mód tanulmányozása, kifejlesztése, bevezetése, illetve rendszeresítése során az érintett Magas Szerződő Fél köteles megállapítani, hogy annak alkalmazása nem esik-e minden, vagy bizonyos körülmények között a jelen Jegyzőkönyv, vagy a Magas Szerződő Felek kötelező valamely más nemzetközi jogi szabály tilalma alá.”

⁴⁵ „Egyezmény a vegyifegyverek kifejlesztésének, gyártásának, felhalmozásának és használatának tilalmáról, valamint megsemmisítéséről” – kihirdette: 1997. évi CIV. tv.

⁴⁶ 1907. évi IV. hágai egyezmény, 23. cikk e) pont – kihirdette: 1913. évi XLIII. törvény

⁴⁷ Az 1949. augusztus 12-én Genfben kötött Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló, Genfben 1977. június 8-án kelt I. Jegyzőkönyv, 51. cikk – kihirdette: 1989. évi 20. törvényerejű rendelet

⁴⁸ ld. ICRC Commentary to the Additional Protocols of 1977, 1923.

⁴⁹ „51. Cikk

4. Tilos megkülönböztetés nélküli támadásokat indítani. Megkülönböztetés nélküli támadás az:

- a) amely nem meghatározott katonai célpont ellen irányul;
- b) amelynek során olyan harcmódot, vagy harceszközt alkalmaznak, amelyet nem lehet meghatározott katonai célpont ellen irányítani, vagy
- c) amelynek során olyan harcmódot, vagy harceszközt alkalmaznak, amelynek hatásait nem lehet a jelen Jegyzőkönyv kívánalmai szerint korlátozni;
- és ezért minden ilyen esetben megkülönböztetés nélkül egyaránt sújtja a katonai célpontokat és a polgári személyeket, illetve polgári javakat.
5. Többek között az alábbi támadásmódok minősülnek megkülönböztetés nélkülinek:
- a) az olyan bombázás, vagy bármely más olyan módon, vagy eszközzel indított támadás, amely egyetlen katonai célpontnak tekint több, egymástól különálló és jól megkülönböztethető olyan katonai célpontot, amelyek egy nagyvárosban, városban, faluban, vagy más olyan területen vannak elhelyezve, ahol a polgári személyek, illetve polgári javak hasonló tömörülése található és
- b) az olyan támadás, amely a polgári lakosság körében feltehetően annyi áldozatot követel és annyi sebesülést okoz, valamint a polgári javakban akkora károkat idéz elő, hogy azok önmagukban, vagy együttesen meghaladnák a támadástól várható konkrét és közvetlen katonai előny mértékét.”
- ⁵⁰ <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/2911327.stm>
- ⁵¹ Advisory Opinion of 8 July 1996, about the legality of the threat or use of nuclear weapons – <http://www.fas.org/nuke/control/icj/text/9623.htm>
- ⁵² „Egyetlen hadifoglyot sem szabad olyan területre küldeni vagy ott tartani, ahol a harci övezet tüzének van kitéve, és egyetlen hadifoglyot sem szabad felhasználni arra, hogy a jelenléte folytán bizonyos pontokat vagy bizonyos vidékeket a hadműveletekkel szemben megvédjenek.”
- ⁵³ „Egyetlen védett személyt sem szabad arra felhasználni, hogy jelenlétével bizonyos pontokat vagy bizonyos területeket katonai műveletektől mentesítsenek.”
- ⁵⁴ 147. cikk: „(...) súlyos jogsértésnek az alábbi tényállások bármelyikét kimerítő cselekmények tekintendők, ha azokat a jelen Egyezmény által védett személyek vagy dolgok ellen követik el: (...) a védett személy jogellenes elhurcolása vagy áthelyezése, illetve a jogellenes fogva tartása, a védett személynek az ellenséges Hatalom fegyveres erőiben való szolgálatra kényszerítése, (...)”
- ⁵⁵ 51. cikk: „7. A polgári lakosság, illetve polgári egyének jelenlétét, vagy mozgását nem szabad bizonyos helyeknek, vagy területeknek a hadműveletek alóli mentesítésére felhasználni, különösen pedig arra, hogy katonai célpontokat próbáljanak a támadástól megvédeni, (...). Az összeütköző Felek nem mozgathatják a polgári lakosság, illetve polgári személyeket abból a célból, hogy katonai célpontokat védjenek a támadástól, vagy hadműveleteket segítsenek elő.”
57. cikk: „1. A hadműveletek során állandóan gondoskodni kell a polgári lakosság, a polgári személyek és a polgári javak kíméletéről.”
58. cikk: „Az összeütköző Felek kötelesek a lehető legnagyobb mértékben:
- a) törekedni – a Negyedik Egyezmény 49. Cikkének érintetlenül hagyásával – arra, hogy a katonai célpontok környékéről eltávolítsák az ellenőrzésük alatt levő polgári lakosságot, polgári személyeket és javakat;
- b) elkerülni, hogy a sűrűn lakott területeken vagy azok közelében katonai célpontokat létesítsenek;
- c) egyéb szükséges óvintézkedéssel védelmezni az ellenőrzésük alatt levő polgári lakosságot, polgári személyeket és javakat a harctevékenységgel járó veszélyektől.”
- ⁵⁶ 51. cikk: „8. Ezeknek a rendelkezéseknek semmilyen megsértése nem mentesíti az összeütköző Feleket a polgári lakosság és polgári személyek vonatkozásában rájuk háruló jogi kötelezettségek alól, ideértve az 57. Cikkben meghatározott óvintézkedésekre vonatkozó kötelezettséget is.”
- ⁵⁷ 52. cikk: „2. (...) Csak azok a tárgyak minősülnek katonai célpontoknak, amelyek jellegüknél, elhelyezkedésüknél, céljuknál, vagy rendeltetésüknél fogva hatékonyan elősegítik a katonai műveletet és amelyek teljes, vagy részleges megsemmisítése, elfoglalása, vagy semlegesítése az akkori körülmények között meghatározott katonai előnyt jelent.”
- ⁵⁸ Ld. pl. „Q&A: Who Controls Iraqi Oil?” , The New York Times, 2003. augusztus 27.
- ⁵⁹ Ld. Az 1907-ben elfogadott negyedik genfi egyezményhez csatolt hadviselési szabályzat 48., 49. és 52. cikkeit.
- ⁶⁰ Ld. S/RES/1483.(2003), <http://daccess-ods.un.org/TMP/8310551.html>
- ⁶¹ Ld. <http://www.hrw.org/press/2003/07/iraq071503.htm>
- ⁶² Ld. A polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény 54. cikkét, mely biztosítani kívánja a bíróságok pártatlan működését a megszállt területeken is.
- ⁶³ „A megszálló Hatalom (...) a megszállott terület lakossága részére oly rendelkezéseket bocsáthat ki, amelyek a jelen Egyezményből folyó kötelezettségek teljesítése, a terület rendes igazgatásának biztosítása, valamint akár a megszálló Hatalom, akár a megszálló erők és a megszálló igazgatás tagjainak és javainak, akár az általa használt kommunikációs intézményeknek és vonalaknak biztonsága érdekében elengedhetetlenek.”

⁶⁴ Ld. pl. a volt Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott nemzetközi törvényszék alapokmányának 24. cikkének 1. pontját: „Az Első főkü Tanács kizárólag szabadságvesztés büntetését szabhat ki.”

⁶⁵ Ld. a Nemzetközi Büntetőbíróság római statútumának 11. és 12. cikkét.

⁶⁶ A bíróságról bővebben lásd: <http://www.sc-sl.org/>

⁶⁷ „(8) Members of the Armed Forces of the United States should be free from the risk of prosecution by the International Criminal Court, especially when they are stationed or deployed around the world to protect the vital national interests of the United States. The United States Government has an obligation to protect the members of its Armed Forces, to the maximum extent possible, against criminal prosecutions carried out by the International Criminal Court.” – American Servicemembers’ Protection Act (ASPA), ld: <http://www.iccnw.org/documents/otherissues/asp/asp.pdf>

⁶⁸ Az ilyen egyezményekben részes államok listáját régiók szerint ld: <http://www.iccnw.org/documents/otherissues/impunityart98/BIASigsbyRegion31Oct03.pdf>

⁶⁹ Ld. a római egyezmény preambuluma 10. bekezdését, 1. és 17. cikkét

⁷⁰ „A hadifogoly felett egyedül a katonai bíróságok ítélezhetnek, kivéve, ha a fogva tartó Hatalom jogszabályai a polgári bíróságokat kifejezetten feljogosítják a Hatalom fegyveres erőinek tagja felett ugyanolyan cselekmény címén való ítélezésre, mint amely miatt a hadifoglyot üldözik.” – 1949-es harmadik genfi egyezmény, 84. cikk

⁷¹ Pl. az 1949-es harmadik genfi egyezmény 129. cikke: „Mindegyik Szerződő Fél köteles felkutatni azokat a személyeket, akiket a súlyos jogsértések elkövetésével vagy azok elkövetésére utasítás adásával gyanúsítanak, és köteles a személyeket, tekintet nélkül állampolgárságukra, saját bíróságai elé állítani. Joga van arra is, hogy ezeket a személyeket - ha ezt az eljárást előnyben részesíti - a saját jogszabályaiban megállapított feltételek mellett, ítélezés céljából átadja a bűncselekmény üldözésében érdekelt valamely más Szerződő Félnek.”

⁷² „Hadifogollyal szemben csak a fogva tartó Hatalom fegyveres erőihez tartozó személyekre nézve illetékes bíróság és csak az ezekre irányadó eljárás szerint hozhat érvényesen ítéletet (...)” – 1949-es harmadik genfi egyezmény, 102. cikk

⁷³ Ld. az 1977-es első kiegészítő jegyzőkönyv 75. cikkének 4. bekezdését: „Nem lehet ítéletet hozni és büntetést végrehajtani olyan személyen, akit a fegyveres összeütközéssel kapcsolatos bűncselekményben találtak bűnösnek, kivéve, ha az ítélete olyan pártatlan, rendszeresen működő bíróság hozta, amely figyelembe veszi a rendszeres jogi eljárás általánosan elismert elveit (...)”

⁷⁴ A Human Rights Watch emberi jogi szervezet tiltakozását, illetve az elnökhöz címzett nyílt levelét ld: <http://www.hrw.org/press/2002/12/us1227.htm>

⁷⁵ „War Crimes Act” – <http://www4.law.cornell.edu/uscode/18/2441.html>

⁷⁶ A megegyezés szövegét ld.: http://www.usdoj.gov/usao/eousa/foia_reading_room/usam/title9/crm00938.htm